

KRONIKA

SLATAPER IN NJEGOV KRAS

Scipio Slataper – Moj Kras – prevedel
Marko Kravos, ZTT Trst, 1988

Književnost

Scipio Slataper je bil doslej slovenskemu bralcu malone nepoznan, morda še to v polemичnem odnosu italijanskega iredentista s spreminjajočim se razmerjem do slovenskega in slovanskega življa na širšem tržaškem prostoru. Slataperjevo leposlovno delo *Moj Kras* pa je ostalo ob strani ob taki polarizaciji. *Moj Kras* velja z vsemi posebnostmi svojevrstne proze za nesporno glavno delo tržaškega književnika. Če poenostavimo, se lahko zadovoljimo s pomislekom, da je nazorsko-narodna opredelitev pisatelja eno, njegovo literarno delo pa drugo, vsaj za *Moj Kras* to lahko obvelja. Nehote se vsiljuje spomin, da je Balzac kljub monarhističnemu nazoru ostal kritičen do vseh družbenih plasti, neprizanesljiv do tistih, ki bi mu morali biti blizu. Ne da bi se dalo potegniti čisto vzporednico, pa je le možno govoriti, da Slataper ob nastanku *Mojega krasa* ni kazal iredentističnih teženj in da je možno to delo sprejeti neobremenjeno, tako kot se nam razodeva v artificialnem sporočilu. Nazadnje je to edino smotrna pot do spoznavanja in vrednotenja umetnine, sicer se bralec znajde v fokusu ideološke obremenitve. Te, vzporedne pomisli je treba izreči, kajti Scipio Slataper je bil v povojnih letih nezaželen književnik pri nas, pač v luči napetih povojnih razmer in tedaj še nejasnega tržaškega položaja s conama A in B.

Kakor koli že, Slataperjev *Moj Kras* je potrebno uvrstiti med vidne dosežke moderne italijanske književnosti. Za čas natisa, leta 1912 (!), je *Moj Kras* osupljivo nenavadno leposlovno delo. Težko ga je opredeliti kot roman, saj vrsta sestavin in posebnosti pisanja ne govori v mejnicah

tega, kar ponavadi opredeljuje roman. Po obsegu je sicer blizu kratkemu romanu, toda že vse drugo od postavitve oseb do načina podajanja in mozaične gradnje govori o svojevrstni prozi, ki tedaj ni v navadi literarnega pisanja in ki ne more dobiti precizne literarnoteoretične oznake v okviru ustaljenih norm in navajanj. V artistskem rokopisu pa predstavlja osebno barvit dosežek, ki ga lahko odvojimo od tedanje italijanske proze. Scipio Slataper je v *Mojem Krasu* predvsem izpovedovalec. Zato je ta proza lirizirana, brez naglašene fabulativne osnove in brez povezane fabulativne naracije in sklenjenosti. Pisatelj govori v prvi osebi, to mu omogoča eruptivno in pristno razmerje do izpovedane vsebine. Ni videza »tretje osebe«, hote prvoosebno subjektivizira tista žarišča, ki so izpovedovalcu primarnega pomena in zanj ključnega življenjskega in doživljajskega položaja. Pisatelj se ne meni toliko za okolje ali pa le minimalno, kolikor mu je potrebno prostorsko in predmetno navezati svoja doživetja, oboje pa ovladuje povezujoče in z naglasom osebne izpovednosti. Dogajanje, predvsem notranje, poteka na ravni občutij, razpoloženj in misli, entropija takih sestavin se navezuje na spomin, kjer je preteklo v sedanjem, kar je pomembno v preteklem, se kaže tudi v sedanjem trenutku. Iz Slataperjeve proze seva osebno barvit, gotovo silovit življenjski impulz, želja po življenju polnokrvnega, a v marsičem svojskega moža. Bolj želja kot dejanska možnost se razodeva v iskanju polnopomenskega življenja, saj navsezadnje nikomur ni dano, da bi kljub prizadevanjem po takih vodilih in ciljnih uresničil vsa življenjska pričakovanja.

Slataper že na začetku *Mojega Krasa* postavlja svojo drugačnost, se opredeljuje za Italijana, »ki skuša svoje osebne

stiske skriti pod nekakšnim barbarstvom«. Govori o svojem rodu, otroštvu, vendar ne običajno memoarno; tu in drugod je reduktiven, se pravi pisatelj odbira zgolj tisto, kar želi vizualno ali tudi nevizualno podati, brez želje po kronološko sklenjeni in trdno povezani vsebini; znova, ne gre mu za fabulativno podajanje, mnogo bolj pa za izpovedno-pripovedne prikaze, ki so bliže situaciji, fragmentu. Pisatelj pa zna take sestavine navezovati na različne življenjske izkušnje in tihe, vendar ponotranjene napetosti. Pri ubesedovanju take proze je Slataper racionalno reduktiven pri odbiru segmenta pripovedi, brez sleherne težnje po deskriptivnosti, zato pa je zmožni pripovedni segment privedi do bistva in ga z osebnim občutjem lirizirati. Racionalizacija besedja seveda ne dopušča širokega mimetičnega zamaha. Zdi se, da bi bil tak postopek za Slataperja celo ovira, nekaj v nasprotju z njegovimi posebnimi slogovnimi postopki. Zgostitev podajanja mu omogoča, da se gibko osredotoči na bistvo, hkrati pa pisatelj ni zavezan fabulativni kontinuiteti, zato so mu prestopi od ene teme k drugi brez sklenjene povezave, kot posamezni mozaični deli. Naj govori o deških igrah, o nepogrešljivem Krasu, ki ga trajno prevzema in se k njemu vrača, ali pa o morju, zaljubljeni mladosti, iskanju ali čem drugem, Slataper se s slogovno premissljenostjo omejuje na bistvo pojava ali že kar na utrinek, premiki iz ene tematske enote k drugi mu ustvarjajo značilno občutje, včasih tudi notranje napetosti in različna razpoloženja, kjer mestoma vtke posredno ali neposredno izražena misel.

Subjektivizacija doživetja je pri Slataperju vselej osebno barvita, včasih že kar baročno zanosna, vendar v lirizmu doživljenega pristna. Ko pravi: »Morje je en sam pljusek in pršenje...«, pa »Morje ima rado, da ga režejo, bijejo po njem in ga predirajo mišičaste noge in zagorele roke. Všeč mu je vedri nemir mladine, ki se z vseh strani zariva vanj, ki ga pije in v dolgih curkih šprica iz ust. Rado ima bistre, razprte oči, ki hitijo med globino

in algami«, že antropomorfizira. Pisatelju je morje sicer občudovanja vredna narava, podobno, a drugače kot Kras, vendar mu ne gre za objektivni oris morja, pač pa za stapljanje mladih ljudi v prvobitni naravi, za dinamiko radožive mladosti, kjer morje zadobi svoj korelat šele s prekipevajočo mladino. Celo nekaj erotičnega je v Slataperjevem odnosu do narave, ko pravi: »Razprte prste zarivam v morskovo vodo, kot bi segel med nežne in svojevoljne lase kake ženske.«

V sebi zadržano, a neizmerno hrepenenje po ljubezni je pri Slataperju prepredeno z upanjem in zaupanjem. »Ležim na tleh kot pes v krčih, z nabrekliimi živci od potrebe po ljubezni, in stegujem vrat, kot če bi se mi zanka vedno tesneje zadrževala krog vratu.« »Kje si, lepo bitje, ki bo med nama nekoč moralo priti do ljubezni?« »O, novo bitje, ne vem, kdo si, pa te čutim v sebi, kot bi se mi seme vgnedilo v duši.« »Tu hrepenenje nima niti najmanj nadiha nečesa nedosegljivo imaginarnega, predvsem nedosegljivega, kar se izgublja v sanjah, pač pa Slataper govori iz življenjske moči poetično dojete narave in panerotizma; življenjsko pričakovanje je tedaj zanj vprašanje časa, kajti pisatelj zaupa v uresničitev tega, kar se razzarja v njegovem, k življenju odprtemu »barbarskem« vitalizmu. Prepredata se hkrati eruptivna erotika s poetičnim žarom. Kljub temu da Slataper ni bil veren, pa se v podstati njegove pripovedi zazna težnja po absolutnem, ob vsej jasnosti začetka in konca slehernega življenja.

Kras je za Slataperja več kot zemlja njegovega ožjega okolja. To je bilo navsezadnje temu ali onemu tržaškemu ali primorskemu književniku, denimo za primer našemu Kosovelu, vendar obema, Slataperju in Kosovelu pomeni kraški svet z vsemi svojini, vsakemu po svoje, vir lepote, ki je svojstvena, vir vračanja in zdravja, v prvobitni naravi tudi tista, kamor hodi človek sam in se prepusti samoizpraševanju o naravi, o sebi in svetu ter življenju. Slataper pove: »Kras je dežela apnenca in brinja. Stra-

šen, okamenel krik. Skalovje, sivo od dežja in lišajev, skrotovičeno, razbrazdano, ostro.« »A če naj se v tebi rodi beseda – poljubi divji timijan, ki srka življenje iz kamna! Tu je kamenje in smrt.« Ob kratki objektivni oznaki kraškega sveta pisatelj naglo preide k osebnemu odnosu, si s tem odpira možnosti za svoj pogled, ki ga ne namerava deliti z drugim, je rezultat lastnega spomina, izkušnje in doživljanja. Še več, Slataperju pomeni Kras kljubovalno vitalnost, in tu najde paralelizem s samim seboj, ki vztraja in ohranja bojevit odnos do življenjskih preizkušenj. Kar cankarjansko zazveni Slataperjev stavek: »Kras, moja domovina, bodi blagoslovljena.«

Nekako nasprotje tej skromni in trdi naravi pa pisatelj postavlja mesto. V urbanem mravljšču je ohranil svojo individualnost. Vendar pa tu čuti pridih utrujenosti mestnega in meščanskega človeka, gnile vode, ki jih lahko z vitalnostjo poživijo še vedno prvinski ljudje s hribov. Mesto ni brez čara, ki ga ima pristaniško veliko naselje v svojem nastajanju, spreminjanju in bližnji okolici. Ni mogoče prezreti živahnega dogajanja različne vsebine, kar vselej prinaša mestni vrvež od bega pred mestnimi stražniki, do prebujenega gibanja za nacionalne interese, še pod krono Habsburgov, ki so začeli izgubljati moč in veljavo. V teh pogledih hoče Slataper ostati pošten do sebe in lastne izpovedi. Po eni strani ga je zajelo navdušenje mladih, ki so z odločnostjo izražali svoje italijansko narodno zavest, seveda že v konfliktni situaciji do uradne oblasti, a tudi brez opazne etične in družbene občutljivosti za manjšine v Trstu. Pisatelj ne prikriva »viharniškega« in zaletavega zanosa mladih, kjer se nepremišljeno pokriva s premišljenim, z upornim odnosom do Avstro-Ogrske. V teh tonih in podtonih je treba prej videti Slataperjevo odprto pričevanje, tako kot ga je doživljal, kot pa programske teze nacionalistične vsebine, čeprav ne gre dvomiti o različni valenci takih pojmovanj v tedanjih časih.

V odnosu do Slovencev in Slovanov ne

trpi hlapčevstva in ponižnosti, sramotno je čakati, da se izpolni usoda, namesto da bi z odločnostjo usmerili svojo usodo in jo povezali z dejanjem. Soroden je Cankarjevi obsodbi hlapčevstva, vendar je valenca pri obeh različna. V Cankarju se je pri tem nakopičila jeza in moralna obsodba, Slataper pa pozna tudi žaljiv ton, hkrati pa je zmožen občudovati »barbarsko dušo« v slovenski prvinski vitalnosti. Tako pravi: »Ščavo, hočeš z mano? Naredil te bom za gospodarja širnih planjav ob morju. Naša nižina je daleč, morje pa lepo in bogato. In ti mu moraš zavladatai, mu postati gospodar. Ker si Slovan, sin nove rase. Prišel si v deželo, ki je nihče ni mogel naseliti, ti si jo obdelal.« Pa zatem: »Vztrajen si in skromen. Močen in potrpežljiv. Dolga dolga leta so ti pljuvali v obraz tvoje hlapčevstvo, pa je prišla tudi tvoja ura. Čas je, da postaneš gospodar.« Gotovo bi lahko spregovorili o večjem ali manjšem odsevu futurističnega vpliva na Slataperja, ko govori o utrujeni italjski civilizaciji, pa o barbarski prvinski vitalnosti, ki bo pridrla iz hribov s slovenskega zaledja. Slataperjev odnos do navzkrižnih problemov Trsta in okolice v Mojem Krasu ostaja v navzkrižju lastne razcepljenosti, pisateljeva nemirna narava v celoti razodeva protislovja v življenjskem krogotoku. Vendar mu moramo to priznati kot odprto pričevanje o sebi, o življenju, ki nikoli ne ostaja na kakršnem koli vzorcu, modelu, ampak s svojo individualnostjo oblikuje svojo življenjsko pot, svoj miselni in nazorski obraz. Naj bo že, kakršen je, toda bitno povezan s Slataperjevim pisateljskim dejanjem in odkrito izpovedjo.

Pisatelja lahko zadene otožnost, se znajde v malodušju in čuti krizo svojega življenja, ohranja pa življenjsko voljo, zbere pogum, da se spoprime s tistim, kar ga ovira, kar mu zmanjšuje polet v življenju. Življenjskih moči si ni nabiral v mestu, ampak sredi narave, sredi kraškega sveta. »Zemlja, na kateri sem prepsal svoje globoke noči, me je poznala, poznalo me je široko nebo, ki je odmeva-

lo od mojega bojevitega krika... « V takem stičišču z zemljo čuti Slataper aretejsko moč, personifikacija zemlje zanj ni naključna. Po drugi strani pa se razodeva njegova najširša ljubezen do življenja in narave. »Vsem stvarjem sem bil brat. Rad sem imel zaljubljene metulje, ki so zašli v črnkasto mrežo robidovja in obupano plahutali s krili, da je od tega pršel bel prah. Rad sem imel žametastega pajka s suhljatimi nožicami, ki je v trepetajočem ozračju tkal svojo srebrno nit, da bi se prilabila na kavljaste dlačice lista.« »Vsako živo stvar teži kamen ali odlomljena veja, večji list, krtina ali stopinja živali.« V Slataperju se skriva preprost in naravi predan človeški čut, poln poganškega odnosa do narave, ter s pridihom Asiškega, ko je vsem stvarjem brat.

Slataper se polno zaveda individualnosti človeškega bitja, pri tem pa ne misli zgolj na svoj pogled na človeka, medčloveške vezi, ampak tako gledišče posploši kot obče. »Nihče se ne more takó do globin spojiti s kako osebo in jo tako zelo ljubiti, da bi bil vezan zanj kot telo v telesu. Človek lahko kar umre, ker ga nihče ne more razumeti; vsak posameznik nosi v sebi skrivnost, ki je samo njegova... « Vmes je limit, do koder lahko seže človeška povezanost, razglablja pisatelj, toda pregrade niso fizične, pač pa duševne, psihološke, mentalne in še kako drugače. Zato lahko Slataper govori v prvi osebi pristno, brez sprenevedanja, in v teh relacijah ohranja osebno barvitost in nepotvorjeno, z življenjskimi sokovi prepojeno izpoved. Značilna je njegova poteza žalosti obžalovanja: »Že od otroštva se v človeka vgnezdi obžalovanje. Že od takrat se nam zdi, da nam nekaj manjka, nekaj, kar smo že imeli in potem izgubili, in zato jočemo.« Pisatelj ne opredeljuje podrobno obžalovanja, niti ne čuti potrebe, da bi podal vzročno podlago za to; ostaja imaginaren, meneč, da človeštvo išče izgubljeno v delu, v prijateljevi roki, v ženski, v Bogu, vendar meni, da je vse zaman. A vztraja pri svoji iskrenosti, ki nikoli ne more biti dorečena. Razmišljanje ga privede do spozna-

nja: »Ni dovolj vedeti. Jaz mislim z besedami, ki jih mislijo drugi. Umreti moramo. Samo to je nujno: biti.« Dasi pisatelj pri tem preskakuje z mislimi oziroma jih ne razvija v širši miselni sklop, je zavest smrti in nepopolnosti človeka očitna. Ve, da ni ene same resnice. »V veselju ni pravil. Še vedno vlada naključje, tudi zdaj, po nastanku človeka in volje.« Vse to spravlja Slataperja v posebno, včasih vzburkano stanje, ne izmika se zavesti smrti, odtod mu je blizu zastrto občutje tragičnega človekovega življenja. Nikakor v smislu enovalentne poteze, ki stalno spremlja človeka, ve, da življenje ponuja veselje in se mu z naslodo prepušča. Na dnu zavesti pa ostaja spoznanje človeške ranljivosti in nepopolnosti, toda življenjska volja, pa tudi pričakovanja, ga vzdignejo iz nihanj. »Lahko prepričaš sebe o skrivnosti. Lahko se umakneš. Postaneš skromen, veder.« Pisatelj je sposoben nagovora, ki poteka iz sebe in lastnih izkušenj ter spoznano ponuja bralcu v premislek.

Kljub značilnemu individualizmu je Slataper navezan na ljudi. Rad jih ima in jim želi pomagati, saj se zaveda vseh raznoterih človeških narav, nravi in čudi. Celotno stran od ljudi si želi, dokler ne bo sposoben, da jih bo imel rad. Lahko so vmes prezir, sovraštvo, posmeh do drugega, toda kot sestavine človeške biti in ravnanja. Slataper ni moralizator v besedju, ima pa etičen obraz osebnosti, ki se je dokopala do ozaveščenega dejanja. Lepota je živ ljubi svet, ne da bi povzdigoval karkoli nad življenje. Zato se zahvaljuje vesoljni naravi, da mu je dala priti na svet, in se ji pokorava. Ostaja pa skrivnost. »Kot je treba prepoznati skrivnost v svetosti človekovega bivanja, tako sta bolečina in radost le razobličeni nič, iz katerega moraš izoblikovati nov svet.« Pisatelj vidi smisel v človeškem življenju in dejanju, skrivnost more prerasti v polnejšo človeško zavezanost. Trpljenje imenuje dar, ki pogloblja človeka in prinese iz globine sonce v dušo. V Slataperju prevladuje življenje kot vélika vrednota, za katero je vredno pretrpeti negoto-

vosti, trpljenje, vse v imenu polnega življenja.

Slataperjev *Moj Kras* je zložen iz mozaičnih delov, ki sestavljajo organsko celoto, toda ne na principih klasičnega pisanja. Mozaičnost lahko pojmuje kot posamezne sestavine – vseeno ali o materi, o otroških igrah, o lastnem pisanju ali čem drugem – ki nimajo zgodbarske povezave in strnjene pripovedi. Vsak mozaični del je možno pojmovati kot lirizirano črtico, če s tem zasilno označimo posamezne segmente. Ti so povezani kot posamezni mozaični deli, ne nujno v povezujoča nadaljevanja, ampak kot nekako samostojne izpovedi, ki brez fabulizacije druga ob drugi sestavljajo smiselno celoto. Seveda Slataper uporablja naracijo, kjer mu je to potrebno. Vendar pa narativni del ne sledi dotlej utrjenim pripovednim postopkom. Že poudarjena redukcija naracije in orisnosti ustvarja drugačen položaj v ubesedovanju. Introspekcijo je vnesel bolj, kot je to za tedanji čas v navadi. S tem pa je razvil ne le psihološka stanja ter razpoloženske premene, ampak je hkrati liriziral besedilo. Lirizacijo je Slataper dosegel z izjemnim pesniškim občutkom za bistvo, izraženo največkrat metaforično. Prav metaforika daje Mojemu Krasu tisto posebno barvitost. Mestoma se v poetizaciji privzdigne

malone do baročnega zanosa, vselej pa je treba v sestavinah poetizacije videti čustveno polno osebnost, pesniškega duha. Slataperjevo slogovno naravnost si ne moremo zamisliti brez tropov in figur, ki mu dajejo posebno draž in lepoto. Tako pisanje pa je tedaj, ko je nastal *Moj Kras*, izjemno za italijansko književnost.

Knjigo dopolnjujejo prepotrebne opombe in zgleden esej Lina Legiša. Pod naslovom *Scipio Slataper z naše strani* je doslej najboljše obravnaval tržaškega pisatelja in kot poznavalec razmer in književnosti objektivno prikazal Slataperjevo osebnost in delo. Legiša je širše strnil bistvene zgodovinske silnice, ki omogočajo razumeti razmere in čas, v kar pa se vklaplja analitični prikaz o Scipiu Slataperju. Pisca odlikuje smisel za bistveno, a ne spregleda drobnih detajlov, ki so pomembni za osvetlitev literarnega dela in problematike.

Prevod Marka Kravosa bi zaslužil posebno osvetlitev. Opravil je zelo zahtevno delo, saj *Moj Kras* spada med tista leposlovsna dela, ki terjajo nadvse precizno prevodno besedo, kar v poetičnem merilu ni lahko najti ustrezne slovenske besede. Prevod Mojega Krasa beremo tekoče in polnopomensko. Knjigo je opremil Andrej Pisani.

Igor Gedrih

Z obrobja vsakdanjosti

LITERATURA, PISATELJI IN POLITIKA

Malo je dejavnosti, ki jih spremlja toliko predskodov, kot to velja za dejavnost pisateljev in pesnikov. In eden najpogostejših takšnih predskodov je gotovo tudi stališče, naj se pisatelj ne ukvarja s politiko, češ da to škoduje njegovi muzi. Zelo resni ljudje, tudi pisatelji in pesniki so med njimi, nadvse resno razglabljajo o tem, prirejajo simpozije in predavajo na njih, kako pogubno je za literaturo, če se

avtor okuži z virusom politike, ki se ga je tako težko iznebiti, saj vemo, da proti virusom še penicilin ne zaleže. In tudi pri nas kar naprej slišimo zaskrbljene opomine, da se Društvo slovenskih pisateljev vse preveč posveča politiki in premalo stanovskim zadevam. Predvsem pa, da ne skrbi